

ВІН МАВ У СЕРЦІ ТЕ, ЩО НЕ ВМИРАЄ

До 165-річчя з дня смерті Тараса Шевченка

Автор: Алла Топчій

Могила Тараса Шевченка в Каневі

Я дозволила собі перефразувати слова Мавки з драми Лесі Українки *«Лісова пісня»*, бо саме так хочеться говорити про Тараса Шевченка — велета духу, знаного в усьому світі. На його коротке життя випало стільки випробувань, що багатьом важко навіть уявити. Кріпацьке сирітство, тавро неблагоннадійного, царська заборона писати й малювати, постійна побутова невлаштованість, а згодом — десятиліття виснажливої солдатчини, яке остаточно підірвало його здоров'я.

За свідченнями редактора «Нижегородских губернских ведомостей» Георгія Дем`янова, після повернення із заслання на обличчі Шевченка «лежала печаль глибокого страждання». Історик, друг Шевченка Микола Костомаров зазначав: «Під червону шапку взяли веселого, бадьорого душею, з густим руським волоссям, а з-під цієї червоної шапки повернувся він з сивою бородою, зовсім лисою головою, з навіки втраченим здоров'ям». Лікар Ф.Й. Козачковський зафіксував, що Тарас Шевченко повернувся після десяти років солдатчини з передчасно знесиленим, назавжди скаліченим організмом. Йому на той час було всього 43 роки.

Влітку 1859 року під час своєї останньої подорожі в Україну, його рідна сестра не могла впізнати в змученій, старій людині, яка важко дихала, свого брата. А 30 вересня 1859 року Л. Тарновська писала своєму синові Василю: «Бідолаха Шевченко хворий, і я боюсь, чи не водянка в нього в грудях, він не лежить, але руки його важкі і лице набрякле». Саме водяна хвороба (*vitium hepatis et cordis*), як

зазначається в свідоцтві про смерть, підписаному лікарем Едуардом Барі – ординатором при лікарні Св. Марії Магдалини, стала причиною відходу в інший світ Тараса Шевченка.

Рання смерть поета була насамперед спричинена перебуванням на засланні, де він хворів на ревматизм, який і викликав гострий і хронічний міокардит, тобто хворобу серця. А ще 1847 року, відразу після перенесеного ревматизму, Шевченко захворів типовою для ув'язнених хворобою – цингою або скорбутом. У листі до княгині В.М. Репниної від 25 лютого 1848 року він писав з Орська: «Лякає мене теперішня хвороба – скорбут».

Через важкі умови життя Тарас Шевченко хворів і в молодшому віці. До наших днів збереглися відомості про те, що в 1838 році в Петербурзі він переніс черевний тиф, а двома роками пізніше, ще й висипний тиф.

Протягом всього життя, й особливо після повернення із заслання вже хворий Шевченко не мав добре налаштованого побуту. В маленькій квартирі на горищі будинку Художньої академії в Санкт-Петербурзі, де він жив ще студентом і де оселився по поверненню з заслання, завжди не вистачало повітря. Пари кислот, які використовувались при гравіруванні, дуже шкодили важко хворому на серце поету. До фізичних страждань додавалася й тяжка внутрішня тривога: минуло десять років заслання, але Шевченка так і не виправдали — його й далі таврували як політичного злочинця й не знімали з нього пильного ока поліції.

У кінці 1860 року поет писав своєму троюрідному братові Варфоломію: «Погано зустрів оцей новий поганий рік. Другий тиждень не виходжу з хати, чхаю та кашляю, аж обісіло».

І все ж, хоч початок 1861 року Шевченко зустрів тяжко хворим (розлад печінки, серця, водянка), він весь січень працював. Листувався з М. Чалим у Києві та з Х. Ткаченком у Полтаві у справі розповсюдження свого «Букваря». Просив «Буквар» продавати, а гроші віддавати до кас «наших убогих воскресних шкіл». Навіть перед лицем неминучої смерті Тарас Шевченко думав не про своє безталання, а про возвеличення отих «рабів німих», на сторожі яких хотів поставити Слово. Запитував у друзів, які відвідували хворого, чи підписаний маніфест про звільнення селян від кріпацтва.

В останні дні життя Шевченко пише вірш: *Чи не покинуть нам, небого*. Це був його внутрішній монолог перед відходом.

*Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходиться риштувать
Вози в далеку дорогу,
На той світ, друже мій, до Бога,
Почимчикуєм спочивать. ...*

Перед смертю, здавалося, настало полегшення: рано вранці 10 березня 1861 року Тарас Шевченко підвівся з ліжка, попросив допомогти одягтися і спуститися до майстерні. Але почав сходити сходами й впав. Слуга, прикріплений до академіка Імператорської академії мистецтв, почув його останню волю: «До Канева» - і серце поета зупинилося. Бути похованим в Україні Шевченко просив у «Заповіті», а про канівську Чернечу гору, на якій мріяв поставити собі хату, не раз розповідав Честахівському.

Та останню волю поета було виконано не відразу. Адже для поховання неблагонадійного Шевченка в Україні потрібен був дозвіл влади. Тому спочатку поета поховали на Смоленському кладовищі. На відспівування прийшли письменники Лесков, Салтиков-Шедрін, Тургенєв, Некрасов, представники української, польської та грецької громад Петербургу. Родичі Шевченка не приїхали – у братів Йосипа, Микити та сестри Ярини не було коштів на дорогу.

Академік Шевченко, відповідно до його звання, лежав у дорогій дерев'яній труні, яку перед похованням помістили в дерев'яний ящик, щоб не пошкодити ні тіла, ні дерева, адже з часом прах Шевченка мали перевезти в Україну. Проникливий некролог щодо смерті поета надрукував у «Колоколі» Герцен. Цю сумну подію сприйняли як велику втрату для літератури та визвольного руху.

Після отримання офіційного дозволу влади поховати Тараса Шевченка в Україні, друзі поета почали готувати його в останню дорогу – на Батьківщину. Тіло Шевченка вже було не у двох, а в трьох трунах – металеву вклали в дерев'яну, щоб процесія мала гідний вигляд. У Москві, куди похоронна процесія прибула залізницею, поета відспівували в церкві Св. Тихона. Звідси вирушили в Україну, до Києва. На київському Ланцюговому мосту 18 травня 1861 року процесія зупинилася. Розпрягли коней. Далі дрогою труною Шевченка до самої Церкви Різдва Христового, що на Подолі, де відспівували поета, везли студенти Київського університету. В церкві Йосип, Микита та Ярина Шевченки вперше побачили тіло брата.

20 травня відспівавши Тараса Шевченка, труну з тілом повезли до Канева пароплавом «Кременчук». На березі у Каневі вже чекали місцеві жителі, священники, козаки, студенти, селяни з околиць. Людей було так багато, що сучасники писали: «усе місто вийшло назустріч». На похорон також прибули викладачі і студенти Київського університету, полтавська й київська інтелігенція, духовенство, представники українського Петербурга. Через паводок труну з пароплава до берега довелося нести по пояс у воді. Одним з тих, хто супроводжував поета у його останню путь, був Петро Косач, майбутній батько Лесі Українки. Він разом з іншими громадянами зустрів труну в Києві, супроводжував її на пароплаві «Кременчук», а потім особисто допомагав нести її на Чернечу гору.

Шевченка перепоховали 22 травня 1861 року. Перед труною йшли дівчата у вишитих сорочках, яскравих вінках і стрічках. Вони голосно голосили, ніби прощаючись зі своїм судженням. Так переважно ховали парубків. Вже через кілька днів Чернечу гору стали називати Тарасовою. На місці поховання поета насипали могилу, на якій встановили хрест.

Ще за життя Шевченко став міфічною постаттю. По Києву довго ходили неймовірні чутки нібито Тарас Шевченко не помер, а просто зник, рятуючись від нового арешту. Мовляв, друзі поета поховали порожню труну, а сам він по світу ходить і пісні складає, тільки не об'являється.

У 1939-му році на 125-річчя від дня народження Тараса Шевченка в Каневі на Тарасовій могилі урочисто відкрили пам'ятник поетові роботи скульптора Матвія Манізера. Створення цілого меморіального комплексу на могилі поета почалося ще в 1931 році. Щоби гранітний постамент і бронзова фігура Шевченка не розчавили склеп із труною, потрібно було достеменно встановити місце поховання, адже штучний насип розмивали дощі і точне місце поховання на той час вже загубилось. Була створена спеціальна комісія з реконструкції могили Шевченка. Згодом місце поховання було знайдено. Пізніше спогади про свою роботу в комісії оприлюднила одна з членкинь: «Коли члени спеціальної комісії спускалися в розриту могилу, хтось подав ідею відкрити труну, хоча права на це не мали. Відкривши першу соснову труну, побачили металевий ящик, а в ньому – гарну труну з віконцем.

Шевченко лежав «як живий!». Коли труну відкрили і на обличчя похованого потрапило повітря, воно миттєво почало осідати. Налякані люди поспіхом залишили склеп».

Вхід до склепу замурували залізобетонною стіною, щоб туди ніхто не проник. Встановлений пам'ятник на могилі Шевченка в Каневі та побудований поряд музей згодом отримали назву Шевченківський національний заповідник. Нині це одне з найшанованіших місць для українського народу.

Музеї Тараса Шевченка існують в різних містах України та за кордоном. Один з них, єдиний на американській землі, знаходиться в місті Торонто. Тут шанобливо зберігають, вивчають та популяризують літературно-мистецьку спадщину та незламну постать великого сина України. Історія створення Музею сягає початку п'ятдесятих років минулого століття. Саме 1951 року Товариство Об'єднаних Українських Канадців встановило перший на теренах цієї країни пам'ятник Тарасу Шевченку в містечку Оквіл поблизу Торонто. Створений українськими скульпторами Макаром Вронським та Олексою Олійником, він був подарунком України українським канадцям. На відкриття величнього пам'ятника висотою понад три метри й вагою 55 тонн прибуло більш 40 тисяч людей! За рік, в 1952 році біля пам'ятника відкрили Музей Тараса Шевченка. Серед чисельних експонатів була бронзова копія посмертної маски Тараса Шевченка (оригінал виконав скульптор і друг Тараса Шевченка Петро Клодт). Вночі 16 вересня 1988 року музей було зруйновано пожежею. Тієї ночі Ларіон Прокопчак, який жив неподалік, побачив палаючу будівлю, кинувся туди й вихопив з полум'я вже обпалену вогнем посмертну маску поета. Це єдиний експонат, який вдалося врятувати. Попіл на чолі лишився як спогад про трагедію.

Згодом музей відновили. Він відкрився в 1995 році, але вже в Торонто, для кращого доступу для відвідувачів. У 2019 році музей переїхав до нового, сучасного, спеціально відбудованого приміщення за адресою 1604 вул.Західний Блур. Новий простір значно краще відповідає потребам установи та відкриває ширші можливості для проведення чисельних освітніх і мистецьких програм.

Нині в Музеї Тараса Шевченка зібрано багато унікальних експонатів – згадувана вже посмертна маска Шевченка, бронзова скульптура поета роботи славного українського скульптора Івана Гончара, фундаментальна колекція «Шевченко у філателії», рекламна афіша святкування дня народження поета у Київському драматичному театрі ім. Івана Франка 1937 року, портрет Шевченка вигравіюваний на граніті і багато іншого. Особливе місце в музейних колекціях займає голова найпершого в західному світі пам'ятника Тарасу Шевченку (скульптори Макар Вронський та Олекса Олійник), що був 1951 року встановлений у північному Оквілі та який зруйнували вандали 2006 року.

У шевченківській дослідницькій бібліотеці зібрано багато книжок поезії і прози, понад 120 видань безсмертного «Кобзаря». Музей Тараса Шевченка, картинну галерею та бібліотеку відвідують люди усього світу. Селянський хлопець, народжений в сім'ї простолюдина став не лише духовним учителем української нації, а й здобув світову славу. Він двічі вшановувався як культурний геній організацією ЮНЕСКО.